

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ, АРХЕОЛОГІЇ ТА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ

ХЕРСОНЩИНА В ПЕРІОД ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Кваліфікаційна робота (проект)

На здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконав:

здобувач 07-441 групи
Спеціальності 014 Середня освіта
Спеціалізації 014.03 Історія
Освітньо-професійної програми
Середня освіта (історія)
Задорожній Максим Вячеславович

Керівник

доктор історичних наук,
професор Водотика С. Г.

Рецензентка

кандидатка історичних наук,
доцентка Коновалова Г. В.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ.1 БОЙОВІ ДІЇ НА ТЕРИТОРІЇ ХЕРСОНЩИНИ.....	4
РОЗДІЛ.2 ОКУПАЦІЯ ХЕРСОНЩИНИ.....	5
РОЗДІЛ.3 ЗВІЛЬНЕННЯ ТА НАСЛІДКИ ОКУПАЦІЇ.....	7
ВИСНОВКИ.....	8
СПИСОК ВИКОРАСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	9
ДОДАТКИ.....	12
Додаток А	12

ВСТУП

Актуальність теми дослідження: Херсонщина була жорсткою ділянкою Південного фронту. Події 1941-45 років дали нам розуміння, що на той час люди мали в край складне становище і на базі документів, розповідей та бойових дій скласти хронології подій, становище населення на інфраструктури краю.

Предмет: вплив бойових дій та окупації на населення Херсонщини

Мета: наукова та історична картина минулого Херсонщини

Територіальні межі дослідження: Територія нинішньої Херсонської області

Хронологічні межі: 1941-1945 роки

Практичне завдання: Дасть можливість використовувати для підготовки до семінарів, написання рефератів та наукових статей.

Бойові дії на Херсонщині

З початком Другої світової війни на Херсонщині почали швидко формувалися військові загони для підготовки мобілізації для фронту. 22,5 тис. добровольців вступило до ополчення та близько 15 тис. до червоної армії. Стрімко заводи почали перелаштовуватися на військову тематику, до якого залучали людей всіх віків, навіть дітей.

Перед наближенням до окраїн Херсонщини людей та заводи почали активно переправляти на лівий берег та створювали там оборону. В тому числі і 3 основних заводи: нафтовий, судноремонтний та сільськогосподарської техніки які під час початку війни були реформовані у військові заводи по ремонту та виробництву техніки.

Наступаючою силою Вермахту була 11-а армія під командуванням генерал-полковника О. Шоберта та 3-а румунська армія, які входили до групи армій "Південь".

За оборону Херсонського напрямку відповідала 9-а армія генерал-полковника Я.Т. Черевиченка, Дунайська річкова флотилія та 18-армія генерал-лейтенанта А.К. Смирнова, які не так давно вийшли с оточення під Миколаївом.

15 серпня 1941 року Дунайська річкова флотилія стала на якір у лимані отримавши наказ про зміну місця дислокації до міста Херсону, де слід було чекати подальших наказів. Їм була наказано обороняти територію від с. Козачі Табори до Дніпровського лиману.

16 серпня продовжуючи оборону міста, флотилія здійснювала пересадку через переправи інших частин Червоної армії через Дніпро. 17 серпня успішно відбила дві атаки танків противника. 18 серпня активно обстрілювали танки нового наступу нацистів, але близько 19:00 ворог прорвався до елеватора, а 20:00 до порту і пристані, тим самим зробивши подальшу оборону міста марною.

Переважаючи кількісно та якісно німці пробивали оборону радянських військ и командуванням Південного фронту було прийнято покинути місто. Близько 22:00 частини Дунайської річкової флотилії вже були переправлені на інший берег Дніпра.

19 серпня 1941 о 21:00 був окупований Херсон, а намагання повернути місто не дали результату. Флот відійшов від міста за зайняв лівий берег разом з 9-ою армією на р. Інгулець з Горностаївки до Старої Збур'ївки; штаб знаходився у Каланчаках.

Ключовими та важкими напрямки після переправи з Херсону стали Чаплинка и Перекоп через які з 25-е по 30-е серпня форсували ділянки Дніпра в Бериславі і Каховці німецькими силами, що дало змогу перейти в наступ на Кримський полу-острів.

До 19 вересня 1941 року територія теперішньої Херсонської області була повністю окупована німцями. У 1942 році фронт вже був у межах Криму.

Окупація та терор населення

Територія Херсонщини під владою окупаційних військ Вермахту була поділена на кілька частин, а саме: правобережна частина входила до Миколаївського округу, лівобережжя входила до Кримського та Дніпропетровського округу.

Близько 75 тис. мешканців Херсонщини була закатовані в муках, 38 тис. юнаків та дівчат відправлених на роботи до німецьких концтаборів

Для встановлення контролю над населенням створювалась поліція, в тому числі із місцевих, які підтримували Німеччину. Влада округами, містами, селами була за німцями. Чіткими умовами німців були здача всієї зброї, заборона пересуватися в певний час, а покарання була смертна кара через розстріл.

На місці теперішнього житлоселища було єврейське гетто, у тюремному будинку на Перекопській знаходилось найбільший концтабор, в межах якого розстрілювали військовополонених та циганське населення.

Німеччина використовувала і сільськогосподарський потенціал України для себе. Був створена трудова повинність, за невиконання якої було жорстокі покарання. Організація постачання продукції було головнішим завданням окупаційної влади. Були призначені старости, гебітскомісари, поліцаї,

проводилася інвентаризація та надавалися звіти про худобу та тягову силу. Агітували про часткове повернення присадибних ділянок задня запровадження свого господарства.

Була створена податкова система, зобов'язувавши платити податок віком від 15-ти до 65-ти років, який сплачувався кожного місяця. Освіта була неактуальною для окупаційної влади і закрити всі вищі навчальні заклади залишилися лише початкові школи. Предмети викладалися німецькою та українською, відбувалася пропаганда листівок, в яких був заклик уникати російської мови. Вермахт займався пропагандою задля промивки населення своїми успіхами на фронті та більшовицького режиму. Критика радянської влади та окремих національностей була в пріоритеті, таких як євреїв, на рівні з більшовиками називали ворогами.

Велась активна репресія щодо херсонців, які роздавали агітаційні листівки проти Вермахту, їх катували і винищували смертною карою через повішання.

Херсонці, які були проти окупаційних військ і підтримували СРСР створювали підпілля та вербували ополченців-партизан.

Таких підпільних організацій на території Херсонщини було близько 24-ьох.

З них сама більш кількісна була організація "Центр" під керівництвом Комкова П.А. Створювали агітаційні листівки для супротиву нацистського режиму розповідавши про успіхи радянської армії. Рятували військовополонених з полону, всяко зривали поставки продукції. Керівник організації загинув у 1943 році на катівні.

Загони організації "Патріот Батьківщини" на чолі з І.О. Куликом та партизанське угруповання Гірського знищували військову інфраструктуру, збирали зброю, розповсюджували агітаційні листівки, проводили диверсії залізничних колій, руйнували телефонні лінії, займалися підризом німецьких військ. Комісаром загону Гірського став заступник секретаря Миколаївського обкому партії П.В. Макєєв, начальник штабу голова виконкому Херсонської міської ради А.К. Ладичук.

Ще одною активною групою молодих юнаків була "Хлопчики з Карантинного острова". Групу очолювали брати Андрій та Анатолій Запорожчуки, Леонід та Петро Чернявські. Робили диверсії нацистів, викрадали німецьких солдат і офіцерів, зброю. Нажаль були знешкодженні у 1942 році.

В різних районах області також були партизани, які намагалися нашкодити окупаційним військам Вермахту. На дніпровських плавнях діяв

партизанський загін командиром якого був А.Г. Різниченко – колишній секретар Ушкальської партійної організації, загін Бериславського і Великоолександрівського районів під командуванням М.І. Павловського та партизанський загін Нижньосірогозького райкому в керівництві М.В. Купрія та І.Д. Височина, які були секретарями цього райкому партії.

Майже всі учасники організацій та загонів загинули у 1942-1943 роках.

Також існувала революційна Організація Українських Націоналістів, очолював її Б. Бандера, рідний брат С. Бендери. Проводивши збори вони приймали добровольців до самооборони. Але січня 1942 р. була арештована і розстріляна.

Політика Німеччини щодо сільського господарства на Херсонщині була жорстокою. У випадку протистояння окупаційна влада карала всю громаду, керівників та інш. Керування торгівлі було за комендатурою, що забороняла без дозволу продаж певних товарів. Створювались концтабори на територіях школи, в'язниці та взуттєвого заводу, де були військовополонені, яким часто допомагали звичайні цивільні попри смертну кару.

Звільнення та наслідки окупації

В листопаді 1943 почались звільнення міст та сел нинішньої Херсонської області. З під окупації були визволені: Каховка, Олешки, Гола Пристань, а на початку 1944 року – Велика Лепетиха.

1944 рік був ключовим для Херсону. Завданням для визволення була поставлена на військах 3-4 армій Українського фронту Р.Я. Малиновського и Ф.І. Толбухіна. Операція була поділена на два ключових моменти: знищення Херсонського передмостового плацдарму та форсування Дніпра с подальшим визволенням міста.

Прорив на р. Молочній дав змогу об'єднатися з 19-им танковим та 4-им гвардійським Кубансько-козачим кавалерійським корпусом. Протягом двох тижнів були визволені понад 50-60 населених пунктів на лівобережжі.

З 6 березня в результаті Березнеговато-Снігірівської операції з'явилася змога форсувати на інший берег Дніпра та визволити Херсон. Згідно плану штабу форсування річки відбувалося в районі с. Антонівки та с. Кіндійки. 11 березня був звільнений Берислав. Участь у визволенні Херсона були 149-ий

стрілецький полк, 49-а гвардійська стрілецька дивізія, 295-ий стрілецька дивізія, 49-а гвардійська стрілецька дивізія, 2-ий,4-ий та 5-ий мотострілецький корпус.

13 березня 1944 року червона армія визволила місто, а в кінці місяця и вся Херсонщина.. Хоч Херсон і був райцентром Й. Сталін наказав перетворити його на обласний центр і 30 березня за Указом Президії Верховної ради СРСР була створена Херсонська область, до якої увійшло 20 районів.

Під час окупації Херсонщини, яка зайняла близько 955 днів, було вбито 15-20 тис. цивільних, 40 тис. військовополонених, велика кількість вивезених до Німеччина. Зруйновані заводи, серед яких Херсонський хлібозавод, Судозавод ім. Комінтерну, Херсонський завод стеклотари, друкарня на вул. Леніна на перехресті нині Суворова та Карла Маркса. Понад 18-ти тис. уродженців Херсонщини приймали бої у визволенні, серед яких 7598 було вбито. Розорені колгоспи, з яких вивозили зерно, картоплю, велику рогату худобу та інш. Знищені культурних цінностей, бібліотек, музеїв. Загально збитків в результаті окупації Херсонщини було близько 12 млрд. карбованців, що на тей час було дуже великою сумою.

Висновок

Підсумовуючи можна сказати, що величезних втрат нацистська Німеччина завдала в том числі і Херсонщині, забравши багато життів, знищена інфраструктура, мільярдні збитки призвели до довгого відновлення нашого краю. Херсонці того періоду зі страхом пам'ятають події війни та окупації.

Оцінювати період окупації не варто лише однозначною думкою. Попри політику окупантів, у яких була присутня жорстокість і тотальний контроль, були і дії спрямовані на розвиток приватного господарства та організацію соціальної підтримки. Відкривали магазини з німецькими товарами, доставляли продукцію з сіл району, які були не під заборонаю. Люди намагалися вижити в реаліях окупації.

Джерела

1. Журнали бойових дій військ 3-го та 4-го Українських фронтів, жовтень 1943 – квітень 1944 : зб. док. / Держ. арх. Херсон. обл., Херсон. ліцей Херсон. обл. ради ; упоряд. І. В. Лопушинська, О. І. Шинкаренко. – Херсон : [б. в.], 2015. – 79 с. – (Бібліотечка архіву : започатк. у 2000 р. ; вип. 19). – Текст рос. – На тит. арк. також: До 70-річчя Перемоги.
2. Хроніка визволення Херсонщини, 26 жовтня 1943 – 12 квітня 1944 : зб. док. / Держ. арх. Херсон. обл., Навч.-вих. комплекс «Шк. гуманітар. праці» Херсон. обл. ради ; упоряд. І. Лопушинська, І. Сінкевич, О. І. Шинкаренко. – Херсон : Айлант, 2015. – 111 с. – (Бібліотечка архіву : започатк. у 2000 р. ; вип. 20). – Текст укр., рос. – Бібліогр. в підрядк. прим. – На тит. арк.: До 70-річчя Перемоги. – На обкл. також : 1939-1945. Пам'ятаємо. Перемагаємо.
3. Водотика С. Г. Оборона Херсона у 1941 році у спогадах одного з керівників міста Семена Кривошеїна / С. Г. Водотика, Л. А. Савенок // Історія в документах : зб. наук. доп. II арх. читань (Херсон, 17 квіт. 2014 р.). – Херсон, 2014. – С. 4-8.
4. Партизанський і підпільний рух на Херсонщині в роки Великої Вітчизняної війни (1941-1945 рр.) : довідник / Орг. ветеранів України, Херсон. обл. орг. ветеранів України ; уклад. А. О. Луганська, О. О. Марущак, Л. М. Фролова ; вступ. сл. В. Куценко. – Херсон : ХМД, 2013. – 40, [2] арк. фот. с.
5. Рослякова С. В. 70 років визволення Херсонщини та народження Херсонської області : [про події 1944 р.] / С. В. Рослякова / Інформаційні технології в освіті, науці та виробництві = Information Technologies in Education, Science and Production : зб. наук. пр. – Херсон, 2016. – Спец. вип. № 1 (12). – С. 197-201. – Бібліогр. наприкінці ст.
6. Сторінки безсмертя, 1941-1945 рр. : зб. ст. та матеріалів : до 69-ї річниці визволення м. Херсона від нацистської окупації / Держ. арх. Херсон. обл., Навч.-вих. комплекс «Шк. гуманітар. праці» Херсон. обл. ради ; упоряд. О. І. Стукалова. – Херсон : Айлант, 2013. – 79 с. : фот., іл. – Текст укр., рос. – Бібліогр. в підрядк. прим.
7. Сусоров Віктор Дмитрович. Визволення Херсонщини від німецько-фашистських загарбників (1943-1944 рр.) / В. Д. Сусоров ; Херсон. міськрада ветеранів війни і праці [та ін.]. – Херсон : [б. в.], 1997. – 31 с.

8. Херсонщина: від найдавніших часів до сьогодні : навч.-метод. посіб. для вищих та загальноосвіт. навч. закл. / Л. О. Цибуленко [та ін.] ; Херсон. держ. ун-т, Ф-т психології, історії та соціології. – Херсон : Вишемирський В. С., 2017. – 417 с. : табл., іл. – Бібліогр. наприкінці розд. та частин. – На тит. арк. також: 100 років ХДУ.

Херсонщина в часи Другої світової війни, с. 333-349.

9. Валуєв В. Нічна переправа / В. Валуєв // Веч. Херсон. – 2011. – 30 марта (№ 24). – С. 11.

Про визволення Херсонщини від німецько-фашистських загарбників у 1944 р.

10. Васильєв Віктор. Сила народу – в любові до Батьківщини та її історії / Віктор Васильєв // Нова Каховка. – 2017. – 31 трав.(№ 22). – С. 5 : фот.

До 75-річчя з часу розгрому підпільної організації «Малий Бритий Яр» в смт Дніпріанах Новокаховської міської ради.

11. Визволення Херсонщини від гітлерівських окупантів : [1941-1944 рр.] // Наддніпрян. правда. – 2010. – 17 берез.(№ 20). – С. 1.

12. Герой Радянського Союзу: до 90-річчя з дня народження Іллюші Кулика // Наддніпрян. правда плюс. – 2014. – 7 серп.(№ 30).

Про діяльність підпільної молодіжної організації «Патріот Батьківщини» на території м. Херсона в роки війни, а також про її ватажка і вулицю міста, яка носить його ім'я.

13. Істоміна Є. «Тихі зорі вічної пам'яті» : [до 65-річчя визволення Херсонщини від нім.-фашист. загарбників] / Є. Істоміна // Вісн. Олешня. – 2009. – 20 берез.(№ 23/24). – С. 2.

14. Каптюх Тетяна. І настав час визволення / Т. Каптюх // Рідний край. – 2017. – 3 лют.(№ 5).

15. Каптюх Т. В. Хроніка визволення в архівних документах : 25 жовт. 1943 р. – 8 лют. 1944 р. / Т. Каптюх // Рідний край. – 2016. – 5 лют.(№ 5).

В статті вміщена інформація по Верхньорогачицькому р-ну.

16. Сінкевич Ірина Юріївна. Героїчна хроніка Херсонщини : 1941-1944 / Ірина Сінкевич // Вісн. Олешня. – 2015. – 9 квіт.(№ 29/30).

17. Скадовський фронт: хроніка подій // Чорноморець. – 2018. – 4 трав.(№ 35). – С. 6.

18. Стукалова Олена. Визвольний 1944-й : [за док. Держ. арх. Херсон. обл.] / О. Стукалова, О. Шинкаренко // Наддніпрян. правда. – 2009. – 20 берез.(№ 21). – С. 2-3.
19. 13 березня – День визволення Херсона // Херсон. портовик. – 2013. – 14 марта (№ 3).
20. Херсонщина у війні : [про окупацію та визволення м. Херсона] // Труд. слава. – 2010. – 30 квіт.(№ 17). – С. 6.
21. Чехутська В. Згадаймо поіменно / В. Чехутська // Ветеран. – 2014. – Травень (№ 5).
- Про діяльність підпільної комсомольсько-молодіжної патріотичної групи під керівництвом В. В. Соромлі у Великоолександрівському районі.
22. Чехутська В. Партизани, підпільники Великоолександрівщини / В. Чехутська // Жайвір. – 2013. – 21 верес.(№ 37).
- Про події на території району в 1941-1944 рр.
23. Місто Херсон. Херсонська область // Знаменні і пам'ятні дати Херсонщини на 2014 рік : бібліогр. покажч. – Херсон, 2013. – Вип. 41. – С. 45-57.

**КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Я, Загородній Максим Вячеславович,
УСВІДОМЛЮЮ, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній, науковій та інших видах діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

- дотримуватися:
  - вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
  - принципів та правил академічної доброчесності;
  - нульової толерантності до академічного плагіату;
  - моральних норм та правил етичної поведінки;
  - толерантного ставлення до інших;
  - дотримуватися високого рівня культури спілкування;
- надавати згоду на безпосередню перевірку власних наукових, навчальних, навчально-методичних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- надавати достовірну інформацію про методики й результати досліджень, джерела використаної інформації та власну науково-педагогічну (творчу) діяльність;
- контролювати дотримання академічної доброчесності здобувачами вищої освіти;
- об'єктивно й неупереджено оцінювати результати навчання здобувачів вищої освіти;
- не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
- своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
  - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
  - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
  - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
  - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
  - відповідально ставитися до своїх функційних обов'язків;
  - запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в різних видах діяльності;
  - не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, фабрикацією;
  - не піддроблювати документи;
  - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників університету;
  - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
  - не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
  - не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності студентів та/або працівників;
  - не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
  - не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
  - не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

13.04.2023
(дата)

(підпис)

Загородній М. В.
(ім'я, прізвище)